

NABI JALOLIDDIN HIKOYALARIDA OBRAZLAR TAHLILI

Alimbayeva Nodira

Urganch davlat universiteti talabasi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada yozuvchi va publitsist Nabi Jaloliddinning “Dayus” hamda “Erkagi bor uy” nomli hikoyalari qamrovga olinib, tahlil qilinadi, hikoyalarning uslubi, mavzu va g‘oyasi, yozuvchi mahorati, obraz va obrazlilik masalalariga e‘tibor qaratiladi. Adib asarlarining o‘xshash va farqli jihatlari, qahramonlar ruhiyatining badiiy talqini haqida fikr mulohazalar olib boriladi.

Kalit so‘zlar: hikoya, mavzu va g‘oya, yozuvchi mahorati, obraz va obrazlilik, uslub va tagma‘no, badiiyat.

Zamonaviy o‘zbek adabiyotining atoqli vakillaridan biri –yozuvchi, publitsist Nabi Jaloliddindir. Adabiy jarayonda Nabi Jaloliddinning qator hikoyalari xususida iliq fikrlar aytiladi. Ma‘lumki, hikoyachilik nasrning eng ilg‘or va tezkor janrdir. Yozuvchi hikoyalari oddiy hayotiy voqealar tasviri orqali namoyon bo‘lsa-da, ayni vaqtda tag‘mano o‘zida davr belgilarini, zamon dardlarini, yuksak insoniy his tuyg‘ularni aks ettirgan. Nabi Jaloliddin mavzu tanlashda jamiyatdagi, insonlar orasidagi, eng dolzarb muammolarni qalamga oladi. “Dayus” hikoyasi ham ana shu jihatdan karakterlidir. Yozuvchi bu hikoya qahramoniga nom bermaydi, bunday holatni boshqa hikoyalarda ham kuzatishimiz mumkin. Hikoya qahramoni kambag‘al oilaning boshlig‘i, uch nafar farzandning otasi edi. U kamgap, sodda, o‘ychan inson sifatida tasvirlangan. Uning va ayolining dardi qanday qilib bo‘lsa ham bolalarining qornini to‘ydirish edi. Nabi Jaloliddin hikoya boshidayoq asar go‘yasiga o‘zi ifodalamoqchi bo‘lgan mazmunga ishora qiladi: “Uch-to‘rt to‘g‘ram suvi qochgan uy noni-yu, yarimta bulka bilan nonushta qilishdi. Nonni asosan bolalari yerdi, xotini esa nomigagina tatinib o‘tirdi...” Bu tasvirdan ko‘rinadiki hikoyada faqat bir yoki bir necha oilaning emas, balki xalqning turmush tarzi ko‘rsatilmoqda.

“..... Bizam bug‘doy o‘g‘irlagani chiqaylik. Odamlar rosa tashiyaptiykan” –deb to‘ngilladi unga xotini. “Nima qo‘riqlaydigan odam yo‘g‘akanmi?” –so‘radi eri

beparvogina. “Qo‘riqchi bo‘lsa nima? Otvorarmidi? Magazinda un bo‘lmasa, un bo‘lsa ham pul bo‘lmasa. Nima ochimizda o‘lishimiz kerakmi?” Bundan anglashiladiki, bu “ish” bilan shug‘ullanadiganlar anchagina. Ular ham chorasizlikdan, o‘z oilasini boqish uchun mana shu “ish”ga qo‘l urishayotgan edi. Xalqning turmush tarzi achinarli tarzda bo‘lib qolgan ediki, o‘g‘irlik qilishdan o‘zga choralari qolmagan edi. Ular ham tun yarmi bo‘lgach, hamma uxlagandan keyin bug‘doyzorga borishni reja qilishdi. Tun yarmi ham bo‘ldi, bug‘doyzor tomonga yo‘l olishdi. Bug‘doyzor ularning uyidan unchalik ham uzoqda emas edi, bir yoki ikki ko‘cha yurgandan keyin yetib boriladi. Bug‘doyzor ichiga kirib borarkan bu yerda bir qancha insonlarning sharpalari ko‘rindi. Ular ham tirikchilik uchun shu yerda edilar. Er xotin bug‘doyzor ichida bug‘doy terisharkan bir payt ular Kastro isimli melisaga duch kelishadi. Kastro bug‘doyzor oralab uning oldiga emas, balki xotining oldiga boradi. Xotini undan sal nariroqda edi. Kastro uning yoniga keldib pirpas turgach uning xotiniga haqoratli gap aytdi. “Agar bitta bersangiz, o‘raverishingiz mumkin..” Bu gaplarni aytar ekan ovozini balandlatgan holda gapirardi, chunki nariroqdagi eri uni eshitishi uchun. Ammo bug‘doyzor ichida yashirinib o‘tirgan eri unga hech nima deya olmadi, hech narsa qila olmadi, shu qadar qo‘rqib ketgan ediki, boshini ham tik ko‘tarib uning oldiga chiqqa olmadi. Ana endi u shu onda “Dayus” degan nomni olgan edi. U o‘zining bu qilgan ishidan shu qadar nafratlandiki, o‘zini kechira olmadi. Axir u o‘z xotini himoya qila olmadi qo‘rqoqlik qilgan edi. Va shu qo‘rqoqligi uchun “Dayus” nomini olgan edi. Aslida u melisadan emas, balki o‘sha davr tuzumlaridan, o‘sha davr zug‘mlaridan qo‘rqqandir. Hikoya qahramoni u yashab turgan davr tuzumning ta‘sirida shu holga kelganligining guvohi bo‘lamiz. U o‘ziga o‘zi “Men dayusman! men lattaman! Men qo‘rqoqman! “deya alamli baqirib yeg‘lardi. Nabi Jaloliddin hikoyada sodir bo‘lgan voqealardan so‘ng qahramon psixologiyasini tasvirlar ekan bu dunyodagi eng og‘ir azob bu vijod azobi ekanligi, o‘z vijdoni oldida aybdor bo‘lish, “Dayus” degan nomni olib yashash o‘lim bilan barobar ekanligini, bunday og‘ir yuk bilan yashay olmaslikni juda tasirli qilib tasvirlab bera olgan.

Nabi Jaloliddinning “Erkagi bor uy” nomli hikoyasi ham xarakterlidir. Bu hikoyada bosh qahramon otasidan erta ajralga beshinchi sinf bolasi edi. Yozuvchi bu hikoyasi qahramoni bo‘lgan beshinchi sinf bolasiga ham nom bermaydi. Yozuvchi bosh qahramonni jasur, qo‘rqmas, erkak kishiga xos g‘ururli qilib tasvirlaydi. Ha, u aynan shunday edi. Yosh bo‘lishiga qaramay o‘z zimmasidagi vazifasini bilardi. U o‘z tengi bolalarga o‘xshamasdi, ayni damda u xuddi kattalardek fikr yuritardi. U tasodifan onasi bilan xolasi suhbatlashayotganida ularni eshitib qoladi : “ – Ayni chiqdimi, shixting qurg‘ur? - so‘radi xolasi ayasidan. – Bo‘yning uzulgir, qo‘li bilan imlab tashqariga chaqirdiyam. Ko‘zlarini yiltirashidan tuzukkina mast ediyamm shekilli, itdan bo‘gan! “Bolakayning murg‘ak qalbi onasi bilan bog‘liq biror ko‘ngilsizlik bo‘lganini sezgandi. “–Yer yutgur, bir-ikki marta ishdan qaytayotganimda-yam suzulib qarovdi. Salomlashib o‘tganimni o‘zicha tushundi shekilli-da” – past ovozda sekin- sekin gapirardi ayasi. “-Kechqurun chiqib birga yotaymi?” – so‘radi xolasi dalda beruvchi ohangda. Shu asnoda bolakay bu suhbatni eshitarkan gap nimada ekanligini tushuni. U Onasining hammasiga sabab uyimda erkagim yo‘qligi, erkagim bo‘sa-yu..... deb yig‘lab yuborganidan ko‘ngli buzuldi, ayasiga rahmi keldi, dadasini eslab juda o‘ksindi. Endi uni alam to‘la qandaydir hislar chulg‘ay boshladi. Bizning uyga kechasi keladigan bu odam kim ekan deya o‘ziga o‘zi savol berardi, ayasini xafa qilganlardan o‘ch olish istagi uning tomirlaridagi qonni yigitlarnikiday olovlantirmoqda edi. “–Bizni uyni erkagi yoqmi?... Men-chi?!... Yo‘q, ayajon, biznikidayam erkak bor, ha, bor, ayajon! “–der ekan endi uning oldida katta bir vazifa turganini his qildi. Bolakay bugun tunda uxlamasdan uni poylab chiqishni kim ekanligini bilishni o‘ylab reja tuza boshladi. Va nihoyat tun ham keldi, yarim tun bo‘lishini kutdi. Bu paytda u devor yonidagi katta chinorning ustida uni kuta boshladi. Bir pas otgach kimningdir sharpasi ko‘rindi, bu o‘sha edi. Ularning uyiga kechasi keladigan o‘sha odamni kim ekanligini bildi va unga bu uyni erkagi bor ekanligini isbotladi. Ya’ni unga tuzoq tayyorlab qo‘ygandi. Bola chinor tepasida otrarkan uyi tomon borayotgan “tungi mehmon” ning boshiga guvalani otgan edi uning boshiga tegib zarb bilan yerga yiqildi. Bola bu

ishning uddasidan chiqdi. Bola bu uydagi erkak qilishi kerak bo'lgan vazifani bajargan edi. Ayvondagi so'rida unga kulimsirab boqib turgan ayasi va xolasini ko'rib ma'noli tomoq qirdi-da, mardona yurish bilan ular tomonga yo'naldi.

“Albatta, har qanday mavzu borliqdagi narsa–hodisalar bilan bevosita bog‘liqdir. Badiiy asarda esa asosiy diqqat –e’tibor inson hayoti, uning turli vaziyat –holatdagi kayfiyati, kechinmalari, maqsad, intilishlari, borliqqa qarashlari, kishilar bilan muomala va munosabatiga qaratiladi. Bular badiiy asarning asosiy mavzusidir.”

Yozuvchining “Dayus” nomli hikoyasi qahramoni va “Erkagi bor uy” hikoyasi qahramonlari o‘zaro bir- birlariga o‘xshamagan tarzda zid qo‘yiladi. “Dayus” hikoyasi qahramoni o‘z ayolini himoya qilishdan qo‘rqan, balki o‘sha davr tuzumidan qo‘rqan. “Erkagi bor uy” hikoyasi qahramoni unga zid ravishda jasur, qo‘rqmas qilib tasvirlangan. Nabi Jaloliddin qahramon tasviri, ruhiyati, harakterini ifoda qilishdan ko‘ra, u bilan bog‘liq voqealarga to‘xtaladi. Shu orqali badiiy harakterni ochib beradi. Yozuvchi asarda syujet ketma-ketligi, obrazlar tasviriga, qahramon ruhiyati, uning ichki kechinmalari, ozru- o‘ylarini aks ettirishga harakat qilgan.

Yozuvchi o‘z qahramonlarini tasvirlashda xolis, hayotiy, jonli odam sifatida ifodalash mahoratini puxta o‘zlashtirgan, ya’ni muallif asarlarini hayoliy uydurmamalarga emas, hayotiy, real voqealar asosiga quradi. U o‘zining asar yakunida nima demoqchi ekanligini ham ochiq bayon etmaydi, falsafiy –estetik xulosalarni, mushohadaga chorlaydigan yakuniy fikrni u o‘quvchining o‘ziga qoldiradi, ammo obrazlarni, asosan, ramziy fonda aks ettirmaydi.

Muallifning obraz yaratishdagi yana bir mahorati shunda namoyon bo‘ladiki, Nabi Jaloliddin xatto kichik janr atalmish mo‘jazzgina hikoyalarda ham obrazlarni xarakter darajasiga chiqara oladi. Hikoyada harakter darajasiga ko‘tarilga obrazning xususiy belgilari ipidan- ignasigacha tasvirlanmasa ham, muallifning ma’naviy- estetik konsepsiyasini ifodalashga, ulkan g‘oyani ilgari surishga xizmat qiladi va o‘zida jamiyatning tarixan aniq tipini mujassamlashtirishga yo‘naltirilga bo‘ladi. Yozuvchining ba’zi hikoyalarini tahlilga tortish jarayonida yuqridagi xususiyatlarning zohir bo‘lganligini kuzatishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. *Urushning davomi: qissa, hikoyalar va roman / N. Jaloliddin. - Toshkent: G'ofur G'ulom nomidagi nashriyot –matbaa ijodiy uyi, 2021. – 336 b.*
2. *Ulug'ov Abdulla, "Adabiyotshunoslik nazariyasi", T.: G'ofur G'ulom nomidagi nashriyot –matbaa ijodiy uyi, 2018.*